

آئین‌های نوروزی نوروزخوانی در منطقه کتول

محمدرضا برزگر*

مقدمه

نوروز؛ روز «نوشدن» است، مرگ کهنگی و زایش تازگی. نوروز، نوشدن طبیعت و کوچ سرمای زمستان است و بردمیدن سبزه و جاری‌شدن زندگی. در چنین روزگاری آدمیزاد نیز به نوشدن خویش همّت می‌گمارد.

چنین است که در نوروز، حسّ و روش و رفتار مشترک دیده می‌شود. انسان‌ها یکی می‌شوند و جامعه، رفتار و عادات قراردادی و معمول خویش را موقتاً فراموش می‌کند، تا روز و روزگارِ نویی داشته باشد.

در منابع کهن آمده است که جشن فروردین، جشن آغاز «آفرینش و بیداری» است. «آفرینش انسان» با «آفرینش طبیعت» و آغاز بهار هم‌زمان است. در میان آیین‌ها و جشن‌های ایران، تنها عید نوروز است که از دوران پیش از ورود دین اسلام، زنده و ریشه‌دار برجای مانده است و حتّی با شعائر مذهبی عجین شده است، تا به حیات خود ادامه دهد و ایرانیان، در هر کجای جهان، با هر رنگ و آیین و دینی، به آداب و رسوم مرتبط با نوروز، همواره و هم‌چنان با عشق و جدّیت، پایبند هستند.

* موسیقی‌دان و

پژوهشگر موسیقی

کتول

مؤلف کتاب‌های

«اورشم» و «نغمه‌های

کتولی»

نوروزخوانی در منطقه کتول

نوروز در بین مردم منطقه کتول و در باورها و آیین‌های آنان از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است؛ از پاک‌کردن حریم زندگی و زیستگاه خود در روزهای قبل از فرا رسیدن نوروز و پیرایش منزل و محیط خانواده، تا دیدار اهل قبور و دید و بازدید با زندگان و آشتی‌کنان‌ها، ازدواج‌ها و پیوندهای زندگی مشترک، که همگی حکایت از دگرگونی در روش زندگی و نوگرایی مردم منطقه کتول، هم‌چون سایر مناطق ایران زمین دارد.

یکی از آیین‌های ویژه نوروز - از دیرباز تاکنون - در منطقه کتول، «نوروزخوانی» است. نوروزخوانان، پیام‌آوران شادی و نشاط در آستانه‌ی حلول سال نو هستند. همان‌طور که مردم منتظر رسیدن بهار و رویش جوانه‌ها هستند، برای رسیدن نوروزخوانان نیز لحظه‌شماری می‌کنند. نوروزخوان‌ها، افراد خوش‌صدایی بودند که با بهره‌گیری از هنر شعر و موسیقی و روانشناسی ذاتی خویش، ده به ده و خانه به خانه می‌رفتند و با خواندن شعر، همراه با انواع ملودی‌ها، آمدن بهار نو را مژده می‌دادند.

me"s"-teloq hādin dusetān	مِشْتَلِقْ هَادین دوسِتَان
bāde bāhārān biyāmbō	بَادِ بَاهَارَان بیامبو
goe le be goe lestān biyāmbō	گُلْ به گِلستان بیامبو
nuruze seltān biyāmbō	نوروزِ سِلْطَان بیامبو
ide bozorgān biyāmbō	عید بزرگان بیامبو
no bāhāre no biyāmbō	نوباهارِ نو بیامبو
nuruze no biyāmbō	نوروزِ نو بیامبو
no bāhār mevārak bu	نو باهارِ مَوَارَک بو
lālezār mevārak bu	لاله‌زارِ مَوَارَک بو

این گروه، کار خود را با همه‌ی مناسبت‌های مذهبی تطبیق می‌دادند. از این رو همیشه پانزده روز مانده به نوروز، بهار را برای هر خانه‌ای نوید می‌دادند.

بَاهَارِ اَنْدِه، بَاهَارِ اَنْدِه، خُوشِ اَنْدِه

bāhār ende , bāhār ende , xoe "s" - ende

عَلی با ذِالْفِقَارِ اَنْدِه، خُوشِ اَنْدِه

ali bā zelfeqār ende , xoe "s" - ende

عَلی با ذِالْفِقَارِ ای شاهِ مردان

ali bā zelfeqār ey "s" -āhe mardān

دَلِ نَاشادِ ما رِ شادِ بَگردان

dele nā"s"-āde mā re "s"-ād bagerdān

این گروه معمولاً دو نفر و یا بیشتر بودند. نوروزخوان، بهره‌ای از شعر و موسیقی بومی داشت و بیشتر به شکل بداهه‌خوانی به هنرنمایی می‌پرداخت، نفر دوم که توبره‌ای همراه داشت، انعام‌ها را که شامل پول نقد، انواع میوه و شیرینی‌های مخصوص عید و گاه لباس بود، جمع‌آوری می‌کرد.

نوروزخوان‌ها کارشان را با ستایش خدا و مدح پیامبر(ص) و امامان(ع) شروع می‌کردند و در اشعارشان، ضمن دعا برای اهل خانه، آرزوی سالی خوش و پربرکت و سلامتی و عزت برای آنان داشتند.

avval gumbe besmellā	اوّل گوّمبه بسم‌الله
besmellā ame xoe dā	بسم‌الله نام خدا
ebrāhim xalilollā	ابراهیم خَلیل الله
besāxte xāne xoe dā	بِساخته خانه خدا
mohammad rasulollā	محمد رسول الله
ali hast valiyollā	علی هست ولی الله
selām bar te ey āqā	سَلَام بر ته ای آقا
biyāambo dolat serā	بیامبو دولت سیرا
haqqe yāsin - o - emrān	حقّ یاسین و عمران
haqqe āyāte qoe rān	حقّ آیاتِ قرآن
haqqe "s"-āhe "s"-ahidān	حقّ شاه شهیدان
belā re dur bagerdān	بِلا رِ دور بَگردان
salle alā mohammad	صَلِّ عَلَی مُحَمَّد
salavāt bar mohammad	صلوات بر محمد

نمونه‌ی کاملی از نوروزخوانی با اشعار مذهبی در منطقه‌ی کتول به روایت زنده یاد استاد «حاج مهدی ملک‌حسینی»:

hamon xānam be nāme on xoe dā re	هَمون خوانم به نام اون خدا رِ
karime lam yazal bi moddeā re	کریم لَم یَزَل بی مَدِّعا رِ
de tā gu"s"-vāreye xironnesā re	دِتا گوشواره‌ی خیرالنسا رِ

ke ta dine mohammad barqerāre
bāhār ende , bāhār ende , xoe "s"-ende
ali bā zelfeqār ende , xoe "s"-ende
ali bā zelfeqār ey "s"-āhe mardān
dele nā"s"-āde mā re "s"-ād bagerdān

bexānem man imāme avvalin re
s"-ahe ke"s"-var amiralmomenin re"
imāme devvomem xānam hasan re
zefān vāz hākie n - o - beu soxan re
bāhār ende , bāhār ende , xoe "s"-ende
ali bā zelfeqār ende , xoe "s"-ende
ali bā zelfeqār ey "s"-āhe mardān
dele nā"s"-āde mā re "s"-ād bagerdān

imāme sevvomem "s"-āhe "s"-ahidān
hoseyn koe "s"-te hābi - a - tiqe odvān
imāme c-āremem zinolebāde
goe le bāqe hoseyne xoe "s"-nehāde
bāhār ende , bāhār ende , xoe "s"-ende
ali bā zelfeqār ende , xoe "s"-ende
ali bā zelfeqār ey "s"-āhe mardān
dele nā"s"-āde mā re "s"-ād bagerdān

imāme panjomem xānam ze bāqer
goe le goe ldasteye āle piyāambar
imāme "s"-i"s"-omem xānam ze jafar
s"-efāat koe nde man re ruze ma"s"-ar"
bāhār ende , bāhār ende , xoe "s"-ende
ali bā zelfeqār ende , xoe "s"-ende
ali bā zelfeqār ey "s"-āhe mardān
dele nā"s"-āde mā re "s"-ād bagerdān

که تا دین محمد برقرار
بهارانده، بهارانده، خوش انده
علی با ذالفقار انده، خوش انده
علی با ذالفقار ای شاه مردان
دل ناشاد ما ر شاد بگردان

بخوانم من ایمام اولین ر
شبه کشور امیرالمؤمنین ر
ایمام دویم خوانم حسن ر
زبان واز هاکن و یئو سخن ر
بهارانده، بهارانده، خوش انده
علی با ذالفقار انده، خوش انده
علی با ذالفقار ای شاه مردان
دل ناشاد ما ر شاد بگردان

ایمام سویم شاه شهیدان
حسین کشته هابی - ا - تیغ عدوان
ایمام چارم زین العباد
گل باغ حسین خوش نهاده
بهارانده، بهارانده، خوش انده
علی با ذالفقار انده، خوش انده
علی با ذالفقار ای شاه مردان
دل ناشاد ما ر شاد بگردان

ایمام پنجم خوانم ز باقر
گل گلدسته ی آل پیامبر
ایمام شیشم خوانم ز جعفر
شفاعت کنده من ر روز محشر
بهارانده، بهارانده، خوش انده
علی با ذالفقار انده، خوش انده
علی با ذالفقار ای شاه مردان
دل ناشاد ما ر شاد بگردان

imāme haftemem musāye kāzem
ze lotfe kerdegāre on benāzem
imāme ha"s"-temem "s"-āhe rezā re
rezā bax"s"-ānde ye ruze jezā re
bāhār ende , bāhār ende , xoe "s"-ende
ali bā zelfeqār ende , xoe "s"-ende
ali bā zelfeqār ey "s"-āhe mardān
dele nā"s"-āde mā re "s"-ād bagerdān

ایمام هفتم موسای کاظم
ز لطف کردگارِ او بنازم
ایمام هشتم شاهِ رضا ر
رضا بخشنده‌ی روزِ جزا ر
بهارانده، بهارانده، خوش‌انده
علی با ذالفقارِ انده، خوش‌انده
علی با ذالفقارِ ای شاهِ مردان
دلِ ناشادِ ما ر شاد بگردان

imāme nohomem xānam taqi re
taqi on "s"-ahsavāre mottaqi re
imāme dahomem xānam naqi re
sepahsālāre dine ahmadi re
bāhār ende , bāhār ende , xoe "s"-ende
ali bā zelfeqār ende , xoe "s"-ende
ali bā zelfeqār ey "s"-āhe mardān
dele nā"s"-āde mā re "s"-ād bagerdān

ایمام نهم خوانم تقی ر
تقی اون شهسوارِ منقی ر
ایمام دهم خوانم نقی ر
سپهسالارِ دین احمدی ر
بهارانده، بهارانده، خوش‌انده
علی با ذالفقارِ انده، خوش‌انده
علی با ذالفقارِ ای شاهِ مردان
دلِ ناشادِ ما ر شاد بگردان

imāme yāzdahom asgar imāme
yaqin dānem ke xatm - o - nā temāme
xatm hākie rdem devāzda tan imām re
mohammad mahdiye sāheb zemān re
bāhār ende , bāhār ende , xoe "s"-ende
ali bā zelfeqār ende , xoe "s"-ende
ali bā zelfeqār ey "s"-āhe mardān
dele nā"s"-āde mā re "s"-ād bagerdān

ایمام یازدهم عسگر ایمام
یقین دانم که ختم و ناتمام
ختم هاگردم دوازده تن ایمام ر
محمد مهدی صاحبِ زمان (عج) ر
بهارانده، بهارانده، خوش‌انده
علی با ذالفقارِ انده، خوش‌انده
علی با ذالفقارِ ای شاهِ مردان
دلِ ناشادِ ما ر شاد بگردان

ke tā dine mohammad barqerāre
ali dar xedmate parvardegāre
mohammad yā mohammad yā mohammad
bares faryāde ommat yā mohammad
bāhār ende , bāhār ende , xoe "s"-ende

که تا دین محمد برقرار
علی در خدمتِ پروردگار
محمد یا محمد یا محمد
برس فریادِ امت یا محمد
بهارانده، بهارانده، خوش‌انده

ali bā zelfeqār ende , xoe "s" - ende
ali bā zelfeqār ey "s" -āhe mardān
dele nā"s"-āde mā re "s"-ād bagerdān

علی با ذِالْفِقَارِ اِنْدِه، خوش اِنْدِه
علی با ذِالْفِقَارِ اِی شَاهِ مَرْدَانِ
دِلِ نَاشَادِ مَآ رِ شَادِ بَکَرْدَانِ

نوروزخوانها با نام بردن از صاحب‌خانه، به وصف ویژگی‌هایی همانند «مهربانی» و وضعیت اجتماعی و اقتصادی صاحب‌خانه می‌پرداختند، دعا در حق صاحب‌خانه و آرزوی عروسی فرزندان، وصف معماری خانه‌ها، اضافه کردن چاشنی طنز برای ارتباط و حتی بهره‌گرفتن از هجو در صورت نگرفتن انعام از ویژگی‌های نوروزخوانها بود.
نوروزخوانان را معمولاً گروهی از کودکان محل، شادمانه و با شور و اشتیاق همراهی می‌کردند و مردم آمدن آنها را به خانه خود خوش‌شگون می‌دانستند.

sad selām - o - sad aleyk
ay berār selām aleyk
ay berār - o - berārzā
hej vaxt nabuin jedā
de"s" -mane zande belā
no bāhār mevārak bu
lālezār mevārak bu
biyāmbo fasle bāhār
goe sfand bunde varre mār
bāhāre no lālezār
hābi fasle ke"s" -t - o - kār
no bāhār mevārak bu
lālezār mevārak bu

صَد سِلَام و صَد عَلِیْک
اَی بَرَار سِلَام عَلِیْک
اَی بَرَار و بَرَارزَا
هَج وَخْت نَبُوئِن جِدَا
دِشْمَن زَنْدِه بِلَا
نوبَاهَار مِوَارک بُو
لَالِه زَار مِوَارک بُو
بِیَامْبُو فَصَل بَاهَار
کُسْفَنْد بُونْدِه وَرَه مَار
بَاهَار نُو لَالِه زَار
هَابِی فَصَل کِشْت و کَار
نوبَاهَار مِوَارک بُو
لَالِه زَار مِوَارک بُو

ay berāre bābefā
te - o - ayāl bā vac-c-ā
xoe "s" - buin - o - dar refā
elāim berin karbelā
das bazen hoze telā
be haqqe jāne xoe d ā
hājat hābue revā

اَی بَرَارِ بَا بَفَا
تِه و عِیَالِ بَا وَچَا
خُوش بُوئِن و دَر رِفَا
الِایْم بَرِیْن کَرِبِلَا
دَس بَزِن حُوضِ طِلَا
بِه حَق جَانِ خُدَا
حَاجَتِ هَابُوئِه رُوَا

xoe d ā hast pe"s"-te penā
de"s"-manet bunde fenā
biyāri tasbi xoe rmā
hādin be qom - o - xi"s"-ā
nobāhār mevārak bu
lālezār mevārak bu

خدا هست پِشتِ پنا
دِشَمِنَتِ بونده فِنا
بیاری تسبیح خرما
هادین به قوم و خویشا
نوبهار موارک بو
لاله زار موارک بو

ay berāre bābefā
te - o - dust - o - refiqā
sale be devāzda mā
dāmād hākoe n pesarā
ārus hākoe n doxtarā
nobāhār mevārak bu
lālezār mevārak bu

آی برارِ با بفا
تِه و دوست و رفیقا
سال به دوازده ماه
داماد هاکن پسرآ
عاروس هاکن دُخترا
نوبهار موارک بو
لاله زار موارک بو

del hādi ten ten bero
ruze mā re nakoe n "s"-o
xān berim diyār diyār
xevar hādīm xoa r berār
c-elc-elā re dar hevā
berār biyāambo bāhār
nobāhār mevārak bu
lālezār mevārak bu

دل هادی تن تن برو
روز ما ر نکن شو
خوان بریم دیار دیار
خوَر هادیم خوَر برار
چلچلا ر در هوا
برار بیامبو باهار
نوبهار موارک بو
لاله زار موارک بو

ma"s"- naneye bā xoa dā
biyāmom xāne "s"-emā
id biyāamboe bāhār
belbel xānan sare dār
raxt - o - lebās bunde no
c-erāqe del hābi su
nobāhār mevārak bu
lālezār mevārak bu

مَش ننه ی با خدا
بیاموم خانه شما
عید بیامبوئه باها
بلبل خوانن سردار
رخت و لباس بونده نو
چراغ دل هابی سو
نوبهار موارک بو
لاله زار موارک بو

bāz biyāmbō nobāhār soz hābiye xoe "s"-ke dār ay x o a r - o - ay berār zan - o - marde in diyār c-andi dār inje sefā a xāne birun biyā nobāhār mevārak bu lālezār mevārak bu	باز بیامبو نوباهار سُز هابییه خُشکِ دار ای خُوئَر و ای برار زَن و مَرِد این دیار چَندی دار اینجه صفا اَخانه بیرون بیا نوباهار موارک بو لاله زار موارک بو
das bazen "s"-ādi hākoe n xande xe"s"-āli hākoe n goe lā re hay bu hākoe n āti"s"- kale su hākoe n semāvāre o dakoe n nobāhār mevārak bu lālezār mevārak bu	دَس بَزَن شادی هاکن خَنده خَشالی هاکن گُلا ر هَی بو هاکن آتیش کَله سو هاکن سِماوار اُ دَکن نوباهار موارک بو لاله زار موارک بو
sad selām - o - sad aleyk hāj xānem selāmaleyk hāj xāneme mirevān hami"s"-e bui xandān nuruzxāne "s"-ād hākoe n anāme ziyād hākoe n nobāhār mevārak bu lālezār mevārak bu	صد سِلَام و صد عَلَیک حاج خانِم سِلَام عَلَیک حاج خانِم مِیروان همیشه بوئی خندان نوروزخوانِ شاد هاکن انعام زیاد هاکن نوباهار موارک بو لاله زار موارک بو
yāllā , yāllā , yāllā , yāllā sābxāneye mirevān s"- ekare "s"- irin zefān" dar vāz hākoe n , dar vāz hākoe n biyāmo āmi nuruzxān dāre piqām - a - bāhār	یاالله، یاالله، یاالله، یاالله صابخانه ی میروان شِکِر شیرین زَفان درواز هاکن، درواز هاکن بیامو عامی نوروزخوان داره پیغام - ا - باهار

nobāhār mevārak bu
lālezār mevārak bu

نوبهار مِوارک بو
لاله زار مِوارک بو

ثبت نوروزخوانی

در جلسه‌ی شورای عالی ثبت میراث ناملموس کشور، که در تاریخ اوّل شهریورماه سال ۱۳۹۶ در وزارت میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری برگزار شد، آئین کهن «نوروزخوانی» قوم کتول، ذیل مجموعه نوروزخوانی اقوام گلستان به شماره ۱۴۰۱ در فهرست میراث ناملموس کشور به ثبت رسید.

منابع:

- ۱ - کتاب اورشم، تألیف محمد رضا برزگر، سال ۱۳۸۷
- ۲ - کتاب نغمه‌های کتولی، تألیف محمد رضا برزگر، سال ۱۳۹۶

